

SOHBET
(الصحة)

Sözlükte “kısa bir süre de olsa birlikte olmak” anlamındaki **sohbet** kelimesi “arkadaşlık edip ünsiyet kurmak, bedenle ya da gönülle uzun süre beraberlik hali, dinî veya dünyevî konuların konuşulduğu toplantı” gibi mânalarda kullanılır. Kur’an’da Hz. Ebû Bekir’in Resûl-i Ekrem’in sahibi (arkadaş) olduğundan bahsedilmiştir (et-Tevbe 9/40). Sohbet kelimesinin sözlük anlamı dikkate alınarak Resûlullah’ın sohbetinde bulunan müslümanlar için “ashap” ve “sahâbe” terimleri kullanılmıştır. Hz. Peygamber ahabını sohbet aracılığıyla bilgilendirip eğittiğinden bu sünneti takip eden âlim ve sûfiler de sohbet halkaları düzenleyerek ilimlerini halka aktarmışlardır. Sohbet, yaygın olarak “şeyhin ya da âlimin sözlerini dinlemek üzere tertip edilen dinî-tasavvufî toplantı” anlamında kullanılır. Gıybet, yalan, iftira, söz taşıma gibi günahlar içermeyen, hoş vakit geçirmek için yapılan ve muhabbet etme, yarenlik etme gibi deyimlerle ifade edilen sohbetlere katılmakta dinen bir sakınca görülmemiştir.

Sohbet terimiyle öncelikle birlikte olma halini (maiyet) kasteden sûfiler Allah’la sohbet, Resûlullah’la sohbet, halkla sohbet, nefisle sohbet ve şeytanla sohbet gibi sohbet türlerinden söz etmişlerdir. Allah ile sohbet Hak ile ünsiyet kurmak, halkla sohbet insanlara karşı samimi olmak, nefisle sohbet ona muhalefet etmek, şeytanla sohbet onunla daima mücadele içerisinde olmak demektir (Serrâc, s. 234; Kuşeyrî, s. 580). Bir başka tasnife göre sohbet üçe ayrılır: Cismanî sohbet, ruhanî sohbet, ilâhî sohbet. Cismanî sohbet yaşayan meşâyihle ülfet edip sözlerinden faydalananıdır. Tasavvufta sülûk ehlinin çoğunluğu bu tür sohbetlerde bulunur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Şems-i Tebrîzî, Sadreddin Konevî’nin Muhyiddin İbnü’l-Arabî ile birlikteliği cismanî sohbet vasıtasıyla- dır. Ruhanî sohbet, “vefat etmiş ya da uzak bir belde bulunan büyük evliyanın ruhanîyetiyle beraber olmak ve onlardan mânen istifade etmek” anlamına gelir. Ancak müridin böyle bir münasebette bulunması için bedenî kesafetten uzaklaşıp mizacını latif hale getirmesi gerekir. Cismanî ve ruhanî sohbe “sohbet-i halkıyye” de denir. İlâhî sohbet vasıtasız bir şekilde Hakk’ın terbiyesine mazhar olmasıdır.

İlk zâhid ve sûfiler kendilerini ziyarete gelen kimselerle sohbet etmişler, onlara

dinî ve tasavvufî tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu tür sohbetleri yapan üstada sohbet şeyhi denir. Sohbet şeyhi, müridlerin mânevî hallerinden haberdar olan ve seyrü sülûklerinde tasarrufta bulunan, terbiye ve sülûk şeyhinden farklı olarak kendisine intisap edenleri sadece sohbet aracılığıyla irşad eden kimsedir. Tasavvufta sohbet eğitim ve öğretim yolu olarak kabul edildiğinden mutasavvıf yazarlar eserlerinde sohbetin fazilet ve âdâbına ayrı bir yer ayırmışlardır. Serrâc, Cüneyd-i Bağdâdî’nin sohbeti iki rek’at nâfile namaz kılmaya tercih ettiğini kaydeder (*el-Lüma*, s. 273). Sohbetin temeli Allah sevgisi ve rızasıdır. Maddî ve dünyevî çıkarlar bu tür sohbetlerde akla gelmez. Bazı hadislerde Allah sevgisiyle bir araya gelen ve bu sevgiyle ayrılanların kıyamet günü Hakk’ın özel lutfuna nâil olacağı haber verilmiştir (Bu-hârî, “Hudûd”, 19; Müslim, “Zekât”, 91; Tirmizî, “Zühd”, 53).

Sohbete katılanların ve sohbet şeyhinin uymaları gereken kuralları vardır. Âdâbı gözetilerek yapılan sohbetler feyizli ve bereketlidir (Ebû’n-Necîb es-Sühreverdî, s. 34; Şehâbeddin es-Sühreverdî, s. 403-420). Şeyh, sohbetine katılanlara şefkat, merhamet ve samimiyetle muamele etmeli, sohbe katılanlar şeyhlerine hürmet gösterip hizmet ederken birbirlerine karşı saygılı, dostça ve lutfkâr davranmalıdır (Kuşeyrî, s. 574). Sohbet için belli bir mekân yoktur. İlk dönemlerde mescid, şeyhin evi, iş yeri, çarşı pazar gibi yerlerde sohbet yapılırken sonraki dönemlerde tekke ve zâviyeler zikir ve sohbet mekânları olmuştur. Tasavvufî sohbetler karşılıklı konuşma ve soru-cevap şeklinde değil sohbet şeyhini can kulağıyla dinlemekle gerçekleşir. Sohbe katılanların ihtilâf, itiraz ve tartışmadan kaçınmaları esastır. Ebû Saîd el-Harrâz, sûfilerle sohbet ederken daima kendini kusurlu gördüğünden hiç ihtilâfa düşmediğini söyler (Serrâc, s. 234). Sükût eden sohbet şeyhini görmek bile bir tür sohbet sayılır. Tasavvufta hal ve beden dilinin “lisân-i kâl” denilen söz dilinden daha etkili olduğu kabul edilir. Bâyezîd-i Bis-tâmî, “Bizim sükûtumuzdan faydalananlar sözlerimizden hiçbir şey anlayamazlar” demiştir.

Sohbetlerde paylaşımcı bir anlayış esastır. Bir ekmeği olan kimse yarısını ihtiyacı bulunan sohbe arkadaşına vermelidir. İbrâhim b. Şeybân, “Ayakkabım, ibriğim diyenlerle sohbet edilmez” demiştir (*a.g.e.*, a.y.). Sohbet için seçilen kişinin akıllı, hu-yu güzel, dindar bir kimse olması lâzımdır.

Gazzâlî sohbet için seçilen dostta bulunması gereken nitelikler hakkında geniş bilgi verir (*İhyâ’ü ‘ulûmî’d-dîn*, II, 168). Halife Me’mûn’a göre gıda gibi olan arkadaşlara daima, ilâç gibi olanlarına bazan ihtiyaç duyulur. Hastalık misali olan arkadaşlara ise ihtiyaç yoktur. Zira bu takdirde onun kahrını çekmek zorunda kalınır (Mâverîdî, s. 162). Sehl b. Abdullah et-Tüsterî gaflet ehli zorbaların, yalancı zâhidlerin ve cahil mutasavvıfların sohbetlerinden uzak durmayı tavsiye etmiştir (Serrâc, s. 237). Sûfiler Hz. Mûsâ ile Hızır’ın yoldaşlığını örnek bir sohbet diye göstermişlerdir. Bütün tarikatlarda sohbe önem verilmele beraber özellikle melâmet ehlinde, ilk dönem Nakşibendiliğinde ve Mevleviyye tarikatında sohbetin çok önemli bir yeri vardır. Bahâeddin Nakşibend tarikatının sohbetten ibaret olduğunu söyler. Mevlânâ’ya göre Allah erleriyle (ricâlullah / merdân-ı Hudâ) bir anlık sohbet takvâ ile geçirilen yüzyıllık ömürden daha üstündür. Bayramî Melâmîleri’nden Kemâlî Efendi ise sohbetin kâmil bir mürşide teslim olan müride nefsin bütün hastalıklarını tedavi eden bir iksir olduğunu söyler.

Tasavvuf literatüründe sohbet şeyhinin toplantılarında tutulan notlardan derlenen bazı kitaplar vardır. Bu tür eserlere “mel-fûzât” ve “mecâlis” gibi isimler verilir. Mevlânâ’nın *Fihî Mâ Fih* ve *Mecâlis-i Seb’â’-sı*, Emîr Hasan Siczî’nin Nizâmeddin Evliyâ ile sohbetlerini içeren *Fevâidü’l-fuâd*’ı bu türün ilk ve önemli örnekleri arasında sayılır. Sun’ullah Gaybî’nin Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi’nin sohbetlerinde tuttuğu notlardan oluşan *Sohbetnâme*’si türün diğer önemli bir örneği olarak dikkat çekmektedir. İbrâhim Has’ın *Kelâm-ı Aziz*’i Halvetî-Şâbânî şeyhi Hasan Ünsî Efendi’nin, Mehmed Şühûdî’nin *Telvîhât-ı Sühbâniyye*’si de Halvetî-Ramazânî şeyhi Köstendilli Ali Âlâeddin Efendi’nin sohbet meclisinde tutulan notlardan derlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma*, s. 234-237, 273, 279; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-kulûb*, Kahire 1961, II, 442-489; Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Âdâbü’ş-şohbe*, Tanta 1410/1990; Mâverîdî, *Edebü’l-dün-yâ ve’l-dîn*, Beyrut 1973, s. 162-184; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 574-580; Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb*, Tahran 1338, s. 432-453; Herevî, *Tabakât*, s. 732; Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmî’d-dîn*, Kahire 1358/1939, II, 154, 168-190; Ahmed-i Câmî, *Ünsü’l-t-tâ’ibîn* (nşr. Ali Fâzıl), Tahran 1368 hş., s. 42, 184, 342; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfnâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî), Tahran 1347, s. 157; Ebû’n-Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbü’l-mürîdîn*, Kahire 2005, s. 34; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *‘Avârifü’l-ma’ârif*, Beyrut 1966, s. 403-443; Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 378;

Ziyâeddin Nahşebî, *Silkû's-sülûk*, Tahran 1369; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 420; İbn Ardûn, *Âdâbü's-şohebe: Şürûtühâ, hûkûkuhâ, kavâ'idü'hâ* (nşr. Ömer el-Cîdî), Dârülbeyzâ 1408/1987; İsmâîl Rusûhî Ankaravî, *Minhâcû'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 211; İbrâhîm Hakkı Erzurûmî, *Ma'rîfetnâme*, İstanbul 1310, s. 518-546; Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü: Istilâhât-ı İnsân-ı Kâmil* (haz. İhsan Kara), İstanbul 2008, s. 693-695; Nasrullah Bahâî, *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1325, s. 41; Ahmed Avni Konuk, *Tedbirât-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahrâli), İstanbul 1992, s. 339-343; Cevâd Nûrbahş, *Ferheng-i Nûrbahş*, London 1998, X, 125-127.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

SOHBETİYYE

(bk. ADEVİYYE).

SOKOTO

Nijerya'da

XIX. yüzyılda kurulan sultanlık,
bu sultanlığın başşehri,
günümüzde Nijerya'da
aynı adı taşıyan eyaletin merkezi.

Nijerya'nın kuzeybatısında Nijer sınırına çok yakın bir yerde bulunan Sokoto'nun adı Hevsâ dilinde Sakvato, Sakkwata ve Sakata olarak geçer. Bu ismin Arapça sûk (çarşı) kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Kurucularına nisbetle şehre Birnin Şeyhu da Bello da (Şeyh Osman b. Fûdî ve Muhammed Bello'nun başşehri) denmektedir. Osman b. Fûdî'nin başlattığı cihad hareketi öncesinde küçük bir kasaba olan Sokoto, onun 1804'te oğlu Muhammed Bello'ya kasabanın civarında askerî bir karargâh kurmasını emretmesiyle önem kazandı. Osman b. Fûdî, 1808'de Gobir'in başşehri Alkalawa'yı ele geçirip bölgedeki diğer Hevsâ devletlerini hâkimiyeti altına aldı, 1812'de Sokoto Sultanlığı (/Halifeliği) veya Nijerya Fûlânî Devleti olarak tanınan bir yönetim kurdu. Halife unvanını taşımak ve cihad faaliyetini bizzat düzenlemekle birlikte aktif siyasetten büyük ölçüde çekildi. İki eyalete ayırdığı ülkesinin batı eyaletlerinin yönetimini kardeşi Abdullah'a, doğu bölgesinin yönetimini Sokoto'yu başşehir yapan oğlu Muhammed Bello'ya bırakıp Sifâve'de oturmayı tercih etti. Oğlunun daveti üzerine Sokoto'ya giden Osman b. Fûdî iki yıl sonra burada öldü (1817). Sokoto, bu tarihten 1903 yılına kadar bazı sultanların geçici sürelerle Vurno ve Chimnola'da oturduğu dönemler dışında Sokoto halifeliğine başşehirlik yaptı. Devlet en güçlü dönemini Muhammed Bello zama-

nında (1817-1837) yaşadı. Bello'nun veliahdını belirlemeden ölmesinin ardından oluşturulan heyet kardeşi Ebû Bekir Atiku'yu halife seçti. Dindar bir sultan olarak tanınan Atiku döneminde (1837-1842) ülkede müzik ve bazı eğlence türleri yasaklandı. Birnin Dantri, Tsibiri ve Maradi'de isyan çıkaran kabilelerin üzerine gitmek için yeterli asker toplayamayan Atiku onlarla mücadeleyi göze alamayıp Sokoto'ya dönerken Katuru şehrinde öldü. Halifelığe getirilen Muhammed Bello'nun oğlu Aliyu Babba da (1842-1859) isyancılarla mücadelede başarılı olamadı. Babası zamanında Kebbi'de isyan eden ve yakalanıp Sokoto'da hapse atılan Yakubu Nabame'yi serbest bırakması yüzünden yeni bir tehlikeyle karşılaştı. 1849'da bağımsızlığını ilân eden Yakubu kuzeydeki isyancı gruplarla ittifak kurarak gücünü arttırdı. Aliyu'yu uğraştıran önemli bir olay da Emîr Buhârî'nin halifelığe bağlı eyaletlerden Hadeija'da çıkardığı isyandır. Kardeşini tahttan indirip bağımsızlığını ilân eden Emîr Buhârî'ye karşı gönderilen kuvvetler geri püskürtüldü. Hadeija ancak Aliyu'nun ölümünden sonra Sokoto'ya bağlandı (1863). Aliyu'nun yerine Atiku'nun oğlu Ahmedu Zerrûk halife seçildi. Onun zamanında (1859-1866) kuzeydeki isyanlar bastırılıp bölge kontrol altına alındı. Ziraat ve ticaret alanında önemli gelişmeler yaşandı. Vurno ve Chimnola'dan Birnin Konni'ye uzanan arazi ihya edilerek bazı şehirler kuruldu. Bu dönemin en önemli olayı, Sokoto hâkimiyeti dışındaki topraklarda büyük bir güç haline gelen kardeşi Ömer Nagvamatse'nin Kontagora Emirliği'ni kurup ölümüne kadar (1876) on yedi yıl boyunca Sokoto'yu uğraştırmasıdır. 1866'da ölen Zerrûk'un yerine Aliyu Babba'nın kardeşi Aliyu Karami halife seçildi. Onun kısa bir süre sonra ölmesi üzerine Osman b. Fûdî'nin hayatta olan iki oğlundan Ahmedü Rifâî tahta çıkarıldı (1867-1873). Bu devirde Kebbi isyancılarıyla barış imzalandı, kuzeydeki isyancılar teslim alındı. Ahmedü Rifâî'nin ölümünün ardından Bello'nun üçüncü oğlu Ebû Bekir Rebah (1873-1877), dördüncü oğlu Muâz (1877-1881) ve torunu Ömer (1881-1891) hüküm sürdüler. Ömer zamanında Kebbi isyanları yeniden başladı. Ömer ayrıca, mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan ve Ticâniyye tarikatı mensuplarının desteğiyle Sokoto'ya bağlı Gombe Emirliği'ni eline geçiren Malam Cibrîl ile de uğraşmak zorunda kaldı. Ömer'in yerine halife seçilen Zerrûk'un kardeşi Abdurrahman / Abdu (1891-1902) Kebbi'nin bağımsızlığını kazanmasına engel olamadı. Önem-

li bir ticaret şehri olan Kano da sekiz yıl süren bir isyanın ardından bağımsızlığını elde etti. Öte yandan Bello'nun torunlarından Hayatu da isyan edip mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan Sudanlı mutasavvıf Muhammed Ahmed el-Mehdî'ye, onun ölümünden sonra da Veday, Sudan ve Çad topraklarını hâkimiyeti altına alan Râbih'e katıldı (1893). Bornu topraklarını da alıp Sokoto ile sınır komşusu olan Râbih'ten taht mücadelesi için yardım istedi. Sokoto Devleti bu tehlikeden Hayatu ile Râbih'in arasının açılması ve ardından Râbih'in Fransızlar'la savaşta hayatını kaybetmesi sayesinde kurtulabildi. İngiltere, 1885'te Sokoto'dan bazı imtiyazlar elde ederek Royal Nijer Company şirketiyle bölgede ticarî tekel oluşturdu. Sömürge faaliyetlerinin şirket eliyle yürütülmesini yeterli görmeyip 1897'de Batı Afrika Kolonisi'ni kuran İngiltere 1 Ocak 1900'de Kuzey Nijerya'nın İngiliz sömürgesi olduğunu ilân etti. Sömürge valiliğine getirilen Sir Frederick Lugard, Sokoto Devleti'ne bağlı emirlikleri ele geçirmeye başladı. 9 Ocak 1902'de ölen Sultan Abdu'nun yerine yeğeni Muhammed I. Tâhir seçildi. Ertesi yıl İngilizler Sokoto ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak şehri işgal ettiler (15 Mart 1903). Askerlerinin çoğunu kaybettikten sonra kaçmayı başaran Tâhir'in İngilizler'le yaptığı yeni bir savaşta öldürülmesiyle yaklaşık bir asır süren Sokoto halifeliğinin siyasî hâkimiyeti sona erdi (27 Temmuz 1903).

Bu olayın ardından Sokoto'ya bir sömürge valisi tayin edildi. Sömürge yönetimi Muhammed I. Tâhir'in yerine Aliyu Babba'nın oğlu Muhammed II. Tâhir'i halife tayin etti. Bu uygulamayla Sokoto'da yeni bir dönem başladı. Sokoto halifeleri yine Osman b. Fûdî ailesinden seçilmekle birlikte bütün siyasî ve idarî yetkilerini kaybedip ülkedeki müslümanların dinî lideri haline geldiler. Bu uygulama günümüzde de sürdürülmektedir. Sokoto'nun on dokuzuncu sultanı İbrâhîm Muhammed Mâcid'in (Maccido) 29 Ekim 2006 tarihinde bir uçak kazasında ölmesi üzerine yerine geçen Muhammed Sa'da b. Ebû Bekir bugün Nijerya müslümanlarının mânevî önderi olmasının yanı sıra Nijerya İslâmî İşler Yüksek Konseyi'nin (NSCIA) genel sekreterliğini yürütmektedir. Aynı aileden önemli görevlere getirilen başka kişiler de vardır. Bunların en meşhuru Kuzey Nijerya eyalet meclisi başkanlığına seçilen Ahmedü Bello'dur. Ülkede İslâm'ı yaymak için Cemâatü nasri'l-İslâm adlı bir teşkilât kurulan Bello 15 Ocak 1966 tarihinde öldürüldü.